
I DE KLACHT VAN FAUST

1. DE FAMULUS WAGNER, DE BEGRENSEDE MENSCH.

NAUWELIJKS verschijnt ons de figuur van Faust of wij vernemen zijn klacht, een klacht zoo zeer uit de geheele persoonlijkheid opgeweld, dat wij Faust niet kennen, zoolang wij de klacht niet verstaan. En door in haar te verwijlen, zoodat de snaren onzer ziel meetrillen, verstaan wij haar. Niet slechts muziek of roman willen genoten worden door medeleving, maar ook de wijsheid, en ook datgene wat aan de wijsheid voorafgaat.

Terwijl wij nu de klacht van Faust zullen uitspreken, en bepeinzen wat zij inhoudt — zie daar ontmoeten wij een mensch in Faust's omgeving en met wien hij elken dag verkeert: zijn eigen famulus, den helper bij zijn natuurkundige proeven, Wagner. Hij is een mensch (of zeggen wij: hij is „de” mensch) die de klacht van Faust niet kent en haar niet begrijpt en die te dezen opzichte het niet verder brengt dan tot een schamele verzuchting. Het is langs den famulus Wagner, dat wij tot Faust naderen; het is door tegenstelling dat wij de beteekenis van Faust's klacht duidelijk maken.

„Reeds weet ik veel doch gaarne wist ik alles” (Zwar weiss ich viel, doch möcht ich alles wissen). Met deze woorden treedt de famulus Wagner uit

Faust's studeercel af; zij zijn kort en wel de prachtigste karakteristiek van een benepen mensch. De man wien deze woorden in den mond gelegd zijn, is voorgoed belachelijk en met hem het heele ras der zijnen; de kordate weetvastheid van zoo'n schepsel, zijn beslist voornemen om de wetery van dag tot dag te vermeerderen, en de volkomen argeloosheid van zulk gemoed zijn zoo heerlijk bijeengebracht in dat ééne volzinnetje, dat wij Goethe den oprechten dank onzer harten schuldig zijn, die zoo treffend de heele bent van weetwijzen heeft gekarakteriseerd.

Deze menschen hebben één eerbied, en die is groot, voor degenen die nog meer weten dan zij; zij hebben één verlangen en dat is groot: hun medewetenden voorbij te streven of althans in te halen; hoe gaarne zouden ze twee honderd jaren oud worden, wanneer dat hun hielp om alles te weten. Zij zijn het die de opstapeling der leervakken hebben uitgevonden en de vergelijkende examens.

Wagner is de *begrensde* mensch. Maar waarin bestaat dan wel zijn begrenstheid, terwijl toch zijn verlangen zóo ver reikt? Tevreden met halve maatregelen vinden wij hem niet en de hoeveelheid weten, door hem verzameld, is hem nooit genoeg, daar hij immers tot de al-wetendheid toe zou willen voortwerken. Respektabel is de kennis der Wagners, en zij gelijken in hoeveelheid van opgezamelde wetenschap op musea. Hun vatbaarheid schijnt onbegrensd. Zijn zij niettegenstaande dit een begrensd type van menschen, waarin ligt deze begrenstheid dan?

Zij ligt in een eigenschap huns geestes waardoor zij den zin en beteekenis van hun eigen weten misverstaan. In een misverstand ligt hun begrenstheid; en het misverstand is van dien aard, dat hij die het opeens inziet, tot de klacht van Faust vervalt. Maar ook van dien aard is het misverstand dat men slechts krachtens geestelijke beperktheid daarbij blijven kan

en dat de ware, ruime en diepe geest niet anders kan dan het misverstand ontsluiëren en dus komen moet tot de klacht van Faust. En deze klacht verwoest de vorige vreugde en spreekt het vonnis uit over de schoone illusie van voorheen.

Wat de famulus Wagner niet verstaat is: dat al deze kennis een nadering is tot het Onbegrepene. Ja: de diepere *waarheid* der kennis ligt hierin — een waarheid die vooralsnog verbijstert en verblindt, zooals ze aan Faust doet, maar die later wordt verstaan, wanneer het Onbegrepene niet zonder meer on-begrepen blijft. De Wagners echter verstaan niets van dezen geestelijken zin en wonderbare waarde der mensche-lijke kennis: hun is het te doen om de verzameling der weetzaken. Zij kloppen begeerig aan de deur van Faust's denkvertrek „om met hem te treden in geleerde overweging,” maar niet om wijsheid. De vrees, die hen een enkelen maal bij hun wetenschap overvalt, is niet de vrees of ook al het weten de toenadering is tot een ontzaglijk geheim, te groot voor menschenhart. Maar hun vrees is dat het korte leven niet genoeg zij om de hoeveelheid der weetbaarheden te verzamelen: „de kunst is lang en kort het leven” „eer de halve weg is afgelegd moet een arme drommel misschien sterven.” De *kwantiteit* van het weetbare verontrust hen soms; en zoo ze ooit over de begrens-dheid onzer kennis hebben nagedacht, dan is het om deze grenzen verkeerd te stellen: de begrens-dheid onzer zintuigen en van ons geheugen en der werktuigen die wij aanwenden, de kwantitatieve onvolmaaktheid van het menschelijk verstand is de eenige grens, die zij zich indenken: maar dat mogelijk het verstand zelf (ook het ver-reikendste) niet levert wat wij ons inbeelden, dat het verstand zelf *voert tot het onbegrepene*; dat aldus het verstand eindigt niet bij het doel, waarvoor wij 't inspanden, maar bij de ontkenning des doels — dàt te verstaan is verre

buiten het vermogen der famuli Wagner. Zoo verstaan zij ook niet wat wèl de zin der verstandswerking mag zijn. In hun mond past de volgende lofspraak:

Wij hebben met nauwlettendheid de bewegingen van gemoed en verstand gadegeslagen, geklassificeerd en ingedeeld onder psychische wet. Wij hebben de bronnen der historie van volken en geslachten geopend en bestudeerd. Wij hebben de aarde opgegraven en daar de archieven aangetroffen voor de prae-historische geschiedenis der menschheid; wij hebben door geologische onderzoekingen den ouderdom van onze aardse woonplaats berekend en een algemeene voorstelling harer wordingsfazen verkregen; de afstanden vastgesteld in het stelsel der planeten; onze blik reikt tot eindlooze verten heen; de richting is aangewezen waarin het menschelijk verstand nog jaren en jaren zijn onderzoekingswerk kan voortzetten: zwar weiss ich viel, doch möcht ich alles wissen!

Oefent de verrukking der Wagners niet zekere verlokking uit en zou men haar uitspraak niet liever aanhooren dan de klacht van Faust, de bittere en doodelijke klacht: „Ik zie dat wij niets kunnen weten” (ich sehe dass wir nichts wissen können)?

„Nu heb ik, ach, filosofie, rechtswetenschap en medicijnen, en ook helaas theologie met vurigen ijver bestudeerd. Daar sta ik nu, een arme dwaas en ben zoo wijs als bij 't begin. Ik heet Magister, Doctor zelfs en trek nu al een tiental jaren, omhoog omlaag en scheef en krom scholieren bij hun neuzen rond en zie dat wij niets weten kunnen: dat brandt mijn hart met felle pijnen.”

Aldus luidt de klacht, waarmee Fausts nachtelijke alleenspraak in de studeercel aanvangt en waarvan geen famulus Wagner iets verstaat.

Voor dezen is wetenschap nog niets anders dan lofwaardige geleerdheid, streelend voor het menschelijk gevoel van eigenwaarde. Dat wereld en leven

raadsel zijn vermoedt hij niet. Tegenover de klacht van Faust klinkt zijn tevredenheid als onbewuste bespotting van zichzelf: „het is een groot genot zich in den geest der tijden te verplaatsen, toeziende hoe voorheen een wijs man heeft gedacht, hoe heerlijk ver ten laatste wij gekomen zijn.”

2. WETENSCHAP IS HERLEIDING TOT HET ONBEGREPENE.

De klacht van Faust betreft niet de kwantiteit van het weten: het te weinig aan kennis. Deze kwaal ware wellicht door den arbeid van duizend jaren te verhelpen, waarna de klacht kon worden te boek gesteld als bewijs van het te kort in een voorafgaand stadium der menschelijke ontwikkeling.

De klacht van Faust houdt in dat de kennis een nadering is tot het Onbegrepene. Dit is het wat hem kwelt: hoemeer deze schipper zijn vaart bespoedigt, zoo dichterbij den kolk wordt hij gedreven, waarin elk vaartuig vergaat. Juist het tegenovergestelde van wat hij wenscht bereikt hij; het licht waarnaar hij versmacht blijkt duisternis. Tevoren, toen hij als onwetende door het leven liep, was hij niet ongelukkig; zijn behoefte aan kennis hield nog de belofte in eener toekomstige vervulling. Thans echter is hij de kennis deelachtig en ziet: het kennen drijft hem ijlings in de ellende: het Onbegrepene is voor zijn oog verrezen. Het is alsof nevels den horizont onzichtbaar maken zoodat wie kunnen leven zonder horizon, tevreden zijn met het beperkte bestaan hun gegund. Maar zij, wie de beperktheid het leven benauwt, doorwaden de nevelen en wat zien zij? monsters die het bestaan bedreigen.

Wij willen uit het begrip der wetenschap, de wetenschap van natuur en zielsleven, nagaan waardoor Faust tot zijn klacht gedreven is.